

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Schelling'in Transandantal İdealizm Dizgesi ve Başlangıç İlkesi Sorunu

Schelling's System of Transcendental Idealism and the Problem of Supreme Principle

Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN^{a*}

^a Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-0748-9334

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Şubat 2024

Kabul tarihi: 16 Ağustos 2024

Anahtar Kelimeler:

Başlangıç ilkesi,
Transandantal idealizm,
Özbilinç,
Öznellik.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: February 19, 2024

Accepted: August 16, 2024

Keywords:

Supreme principle,
Transcendental idealism,
Self-consciousness,
Subjectivity.

ÖZ

Düşünmenin bir başlangıç ilkesi ile harekete geçmesi ve bu ilke yoluyla felsefenin bir dizge içinde kendini sunması Schelling'in transandantal idealizmini belirler. Filozofun dizgesinde koşulsuz bir ilke olarak ortaya konulan özbilinç, başlangıç sorununa ilişkin bir çözüm girişimidir. En yüksek ilke olarak özbilinç, öznel ve nesnel olanın birliğinin sağlanmasına dönük bir nihai zemin ile kendisinin nedeni ve sonucu olan bir mutlak ortaya koyar. Bu birlikte ben (zihin) ve doğa birbirlerini gerektiren bir ilişkide çakışmakta ve 'ben' hem özne hem de kendisi için bir nesne olmaktadır. Bu transandantal birlik, bilginin de bir koşulu olarak, başlangıç ilkesinden bütün bir dizgeyi türetmeyi olanaklı kılar. Dolayısıyla ilk ilkenin bulgulanışı ve ne olduğu dizgenin genel karakterini ve yapısını da belirlemektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Schelling'in dizgesinin ilk ilkesine ilişkin bir çözümleme yapılarak başlangıç ilkesi sorununun önemi gösterilecektir. *Transandantal İdealizm Dizgesi* yapıtı çerçevesinde filozofun Spinoza, Kant ve Fichte'den farkı da ortaya konulacak, bu doğrultuda düşünmenin ve bilginin kendini ilk ilkeyle meşrulaştırma zemini açığa çıkarılacaktır. Bu çerçevede Schelling'in yaklaşımı özellikle Spinoza'nın açıklamakta eksik bırakmış olduğu öznelliğin öne çıkarılışı olarak da okunabilir. Ayrıca var olma ve bilmenin başlamasının olanağı olarak bir ilkenin bulgulanması düşünme süreçlerinin işleyişinin koşulu olarak tespit edilmekte ve ontolojik ve epistemolojik açıklamalar için kökensel bir zemin olarak kritik bir önem taşımaktadır.

ABSTRACT

Schelling's transcendental idealism is determined by the necessary motivation of thinking within a principle and presenting philosophy as a system grounded on this principle. In his System, the immediate and direct principle of knowledge provides a solution to the problem from which all knowledge begins. Self-consciousness, as the highest principle of knowledge and a kind of knowing, posits an absolute that is both the cause and effect of itself. On this ultimate ground, self-consciousness unifies the subjective realm with objective nature, attaining the identity of subjective and objective. The whole system can be deduced from the supreme principle of knowledge within this transcendental unity. The general character of the system is determined by the structure of this establishing principle. Within the framework of the *System of Transcendental Idealism*, the difference from Spinoza, Kant, and Fichte will be revealed, thus the self-positing ground of systematic thought and knowledge from the first principle will be explicated. In this regard, Schelling's approach can be read as the highlighting of the subjectivity that Spinoza failed to explain and left incomplete. Furthermore, the positing of a principle as the possibility of the beginning of being and knowing is identified as the condition for the starting of thinking processes and is crucial as a foundational basis for ontological and epistemological elucidations.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: acgultekin@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Starting point, in an ordinary sense, may be a trivial notion for every process, event or system. Grounding any kind of step has to be a critical condition for their existence and conception. It seems a principle that functions as a starting point should be postulated to be a supreme one to begin with at the very beginning. In this context, the principle of Schelling's transcendental idealist system is subjective, in other words, it shows the characteristic of the absolute principle of an idealist system; because the principle that can be direct and immediate in transcendental philosophy, that is, in the science of all knowledge, sets as its goal to put the subjective in the foreground. According to Schelling, there can only be one principle and it is also the highest principle of knowledge. Subjective and objective are so united that they can be considered to be identical. First of all, it is possible to understand the coincidence of a subjective with an objective within the system by explaining that the unity of the subjective and the objective, the ideal and the real, is established by the 'self' as both subject and object of itself. In other words, in the unconditionality of the principle, the absolute identity of the subjective and the objective must be brought into question. As it is through the act of self-consciousness, the self becomes an object to itself; it is an object that exists by knowing of itself; the identity of subject and object occurs in self-consciousness. The system of transcendental idealism can only establish itself in the unity of theoretical philosophy (idealism) and practical philosophy (realism). In this respect, idealism and realism mutually presuppose and complement each other in the system of Schelling. This reciprocal presupposition of these two together completes the system and the whole activity is derived from self-consciousness. As a result, the transcendental unity of the subjective and the objective in the system is given and made possible in self-consciousness as the highest principle.

As the highest principle of knowledge and as a kind of knowing, self-consciousness, posits an absolute that is both cause and effect of itself. On this ultimate ground, the identity of subjective and objective, namely self and nature, attains in a concurrent act of self. So self-consciousness may unify a subjective realm with an objective nature. Within this transcendental unity, the whole system can be deduced from the supreme principle of knowledge. Therefore, the structure of this establishing principle determines the general character of the system. So this is the founding starting point of the system in Schelling's philosophy. In this idealist philosophy, which takes the subjective side as the starting principle, self-consciousness as the consciousness of the self, is the absolute starting point. Since this point requires the grounding of objectivity, it is also an absolute subject. The act of becoming conscious of oneself is described as the constitution of objectivity and the world also. Therefore, the first principle, which is the knowledge of self-consciousness, is an absolute act from which the transcendental philosopher acts by making the subjective the object. In this sense, transcendental knowledge is a knowledge of itself in the sense that it is purely subjective. In the positing of the supreme principle as the knowledge of self-consciousness, Schelling opposes Kant's criticism, in which subject and object are separated, and Spinoza's monism in the first place. And Schelling's approach can be read as the highlighting of the subjectivity that Spinoza left incomplete to explain.

To sum it up, Schelling, in his approach to the transcendental idealism system, has revealed that there must be a first and supreme principle that is the initiator of the system. Aiming to establish a complete system, the philosopher presents this system as transcendental idealism and describes the principle of the system. Against Spinoza, he argues that the foundation cannot be an object and that in any case, the beginning has to proceed from a subjective one. In this sense, the principle of transcendental idealism provides the unity of the subjective and the objective, the ideal and the real, through the productive activity of the 'self'. So self-consciousness as the highest principle of knowledge in transcendental idealism unifies the subjective ideal and the objective real. In this sense, the beginning can be thought of as the end and the end as the beginning, so in the context of Schelling, the problem of beginning in philosophy manifests itself as the same as the problem of ending.

Giriş

Felsefenin kendisini bir başlangıç motifi yoluyla açıklaması ve düşüncenin bir başlangıç ilkesi doğrultusunda harekete geçmesi, felsefe tarihinde çoğunlukla kaçınılmaz bir tema olarak kendisini göstermektedir. Her süreç, olay ya da dizge ilkece kendisinden kaynağını aldığı ve başladığı bir çıkış noktasına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum bir başlama sorunu olarak felsefenin açılışını, sürdürülüşünü ve bir süreç düşüncesini içinde taşır. Modern felsefenin de bu anlamda, bir başlangıç ilkesi olarak felsefenin koşulsuz bir ilk ilkesini bulma girişimi olarak kendisini ortaya koyduğu söylenebilir. Böyle bir girişim, felsefi dizgelerin bütünlüklü bir yapı anlayışı çerçevesinde kurulması doğrultusunda ilk ilkenin bulgulanmasıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ilk ilkenin bulgulanışı ve ne olduğu tüm dizgenin genel karakterini ve yapısını da belirlemektedir. Ancak bu noktada daha da kritik ve kökensel olan sorun, her ilkeden daha öncelikli bir üstünlüğe sahip olan ilksel bir başlangıç düşüncesinin ortaya konulması ve bunun temel bir kaynak olarak çözümlenmesidir.

Bu izlek doğrultusunda Aristoteles'in *Metafizik* adlı yapıtında en yüksek ilkelerin bilimi olarak konumlandığı "ilk felsefe" olarak metafizik anlayışında kendileri aracılığıyla diğer şeylerin bilindiği başlatıcı ilkeler söz konusu edilmektedir.

Şimdi ilk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir olan şeylerdir. Çünkü onlar sayesinde ve onlar aracılığıyla bütün diğer şeyler bilinirler. Onların kendileri, kendilerine bağlı olan şeyler aracılığıyla bilinmezler. Her şeyin hangi amaçla yapılması gerektiğini bilen, bilimler içinde en üstün, herhangi bir bağımlı bilimden daha üstündür. Bu amaç, her şeyin iyiliği ve genel olarak doğanın bütününde en yüksek iyi olan şeydir. Bütün bu ölçütler söz konusu adın aynı bilime ait olduğunu göstermektedir. Bunun ilk ilkeler ve nedenleri araştıran bir bilim olması gerekir (Met. 982b1-982b10).

Bir başlangıç ilkesinin zorunluluğunu ortaya koyan Aristoteles, metafiziği de bu ilkeleri inceleyen bir araştırma alanı olarak görmüştür. Bir dizge olarak varlık ve düşünce yapılarının kurucu ve başlatıcıları olacak şekilde bulgularan ilkeler, yine ilkece tek ve yüksek bir başlatıcı ilkeye geri götürülebilir. Dolayısıyla bir kaynak olarak düşüncenin veya düşünce dizgesinin açılışını ve kuruluşunu sağlayan ilke, tek ve temel bir başlangıç ilkesi olmak durumundadır. İşte Schelling bu noktada yüksek ve tek bir ilke olması gerektiğini belirtir (1993, s. 15). Bu açıdan dizgeyi bütünlüklü bir şekilde bir başlangıç ilkesinden türetmenin özelliği, başlangıç düşüncesinden dolayı bir süreci de gerektirmekte ve ayrımı da açıklayan bir birliği olanaklı kılan bir ilkenin bulgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada Schelling'in dizgesinin ilk ilkesinin betimlenmesi, başlangıç ilkesi sorununun önemini daha net bir şekilde gösterecektir. Böylece *Transandantal İdealizm Dizgesi* (1800) yapıtı çerçevesinde düşüncenin ve bilginin kendini meşrulaştırma zemininin nasıl açığa çıkarıldığı da ele alınacaktır. Öncelikle Schelling'in transandantal idealist dizgesinin ilkesi öznel, yani idealist bir dizgenin başlangıç ilkesi özelliğini gösterir; çünkü transandantal felsefede, yani tüm bilgi sistemine ilişkin bilimde dolaysız ve doğrudan olabilecek ilke öznel olanı öne almayı hedefi olarak belirler (1993, s. 16). Schelling bu yapıtında idealizmin formülasyonunu "ben" in varolan her şey olduğunu ifade ederek yapar (1993, s. 34). "Ben" idealizm için kaçınılmaz bir ilke olarak kendisi yoluyla, her şeyin kendisinde içerildiği ve dizgeyi kuran koşulsuz bir ilke olarak kendisini göstermektedir. Bu ilkenin nesneliliğin de kendisinden çıktığı ya da daha doğrusu Schelling'in dizgesine göre nesneliliği de olan bir ilke olarak iş gördüğü söylenebilir. Şöyle ki; nesnel olanı temel alıp ondan öznel olanı ortaya çıkarmak nasıl ki doğa-felsefesinin sorunu ise, öznel olanı ilksel ve mutlak olarak öne çıkarıp nesnel olanın ondan çıktığını ortaya koymak da transandantal felsefenin sorunudur (1993, s. 7). Bu noktada Schelling doğa-felsefesi ve transandantal felsefenin, genel olarak felsefede olası iki doğrultu olduğunu söylemekte ve felsefenin esas olarak ilkin öznel olandan (zihinden) bir nesnel olan (doğa) çıkartmak ya da türetmek olduğu konusunda iddiada bulunmaktadır.

Dolayısıyla ilkenin kuşatıcı ve bütünleştirici özelliği, onun en yüksek, tek ve koşulsuz bir ilke olmasını da gerektirmektedir.

Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için transandantal idealizm dizgesinin öznel ve nesnel, ideal ve real, bilinçli ve bilinçsiz olanın karşılıklılığının ve çakışmasının gösterilmesi yolundaki temel hedefi ortaya konulmalıdır. Yani en yüksek ilke olarak konumlandırılan özbilincin, transandantal idealizm dizgesi içinde tüm bilmenin sınırı olması dizgenin bütünlüğü içinde gösterilmelidir. Öznel olanı en ilk ve en başta gelen unsur olarak konumlandıran bir bilimin görevi de tüm bilginin en yüksek ilkesinin bulgulanmasıdır (1993, s. 16). Bu bakımdan felsefe bilginin koşulsuz ilkesinin aranmasına ilişkin bir etkinliğin temsilidir. Herhangi bir dizgeyi değil, diğer tüm olanaklı bilgilerin de ilkelerini temin edecek bir meta-dizge olarak nihai ilkelerin dizgesinin peşine düşer (Limnatis, 2008, s. 130).

Dizgenin Başlangıcı

Öncelikle dizge içerisinde özneliğin nesnellikle uyuşturulmasının (çakıştırılmasının) anlaşılır kılınması; “ben”in hem özne hem de kendisine nesne olması yoluyla öznel ve nesnel olanın, ideal ve real olanın birliğinin kurulmasının açıklanmasıyla olanaklıdır. Bir başka deyişle, ilkenin koşulsuzluğunda öznel ve nesnel olanın mutlak özdeşliği söz konusu edilmek zorundadır. Schelling’e göre transandantal idealizm dizgesinin ancak kendisini teorik felsefe (idealizm) ve pratik felsefe (realizm) birlikteliğinde kurmasının anlamı da budur (1993, s. 41). Bu açıdan idealizm ve realizmin birbirini karşılıklı olarak gerektirmesi ve birbirini tamamlayan olarak sunulması transandantal idealizm dizgesinin ayırıcı bir özelliği olarak durur. Yani ideal bir etkinlik olarak düşünüldüğünde sınırın “ben” tarafından koyulması idealizmi açığa çıkarırken, real bir etkinlik üzerinden “ben”den bağımsız olan bir realizm açığa çıkar. İşte Schelling’in iki etkinliğin birlikte düşünülmesi üzerine üçüncü bir yaklaşım olan ideal-realizmin açığa çıkacağını söylediği görüş, transandantal idealizm olarak adlandırdığı birlikli dizgedir (1993, s. 41).

Bu çerçevede Kant’ın transandantal idealizmi mutlak anlamda bir realizm olarak görmesi Spinoza ve Schelling arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bu yaklaşım Schelling’in dizgesinin Spinozacı monizmden ayrımını ortaya koyarken, aynı zamanda tek taraflı bir öznel idealizmden de uzaklığını göstermektedir. Mutlak anlamda realizm, transandantal idealizm ve ideal-realizm birbiriyle eşitlenmiş olmaktadır (Norris, 2022, s. 3). Kant’ın bakışını açmak gerekirse, transandantal idealizm onun için bilginin sınırlarını fenomenal olan ile kendinde-şey ayrımı yoluyla çizmekte ve bilgiyi sınırlı bir alan için olanaklı görmektedir. Kanta’ya göre transandantal idealizm bir tür empirik realizm olarak görülebilecek şekilde deneyimlerimizin kendisi ve nesnelere ile deneyime konu olan nesnelere arasındaki ikilikten yola çıkarak öznenin bağımsız nesnelere varlığını ortaya koyar. Yani temel bir düalist yapıyı korur. İşte post-Kantçı idealistler için her durumda aşılması gereken bu durum, felsefenin skandalıdır. Erken Alman idealizmi bu Kantçı düalizmi çözecek monistik dizgelerin peşine düşmüştür. Schelling’in transandantal idealist dizgesi bu noktada idealizm ve realizm karşıtlığını aşacak bir perspektif sunacak şekilde formüle edilmektedir. *Dizge*’si hem Kant’ın düalizminden hem de Fichte’nin tek taraflı öznellik kuramından kaçınmaktadır. Bu esnada Spinozacı bir ayrılaşmamış monizmden de kendisini uzak tutmaktadır (Sturma, 2000, s. 216-217). Ayrıca Alman idealizminin transandantal temellerinin kendini koşulsuz bir şekilde koyan öznellik fikriyle yönlendirildiği göz önünde bulundurulursa, Schelling’in bu için özneliği doğanın ve zihnin özdeşliği iddiası ile nesnellikle buluşturmaya çalıştığı söylenebilir (Sturma, 2000, s. 220-222). Bu açıdan ideal ve real etkinliklerin birbirini gerektirme ve karşılıklı olarak içerme ilişkisi, ilkenin bütünü vermesi ve bütünde de ilkenin verilmesi, başlangıcın sonu ve sonun da başlangıcı içermesi anlamına gelir. Bir bakıma öznel ve nesnel olan temelindeki tüm ayırım ve karşıtlıklar

(ideal-real, tin-doğa, koşulsuzluk-koşulluluk, sınırsızlık-sınırlılık, özgürlük-zorunluluk), yani dizge kapsamında iç içe geçen her şey ilkede bulunmaktadır.

Tüm bilgi, bir nesnel olanın bir öznel olanla uyumuna (çakışmasına) dayanır. Çünkü biz sadece doğru olanı biliriz ve doğruluk genel olarak tasarımların nesnelereyle çakışmasında ele alınır. Bilgimizde tüm salt *nesnel olanın* özsel nosyonunu *doğa* diye adlandırabiliriz. Buna karşı olarak tüm *öznel olanın* nosyonu ‘ben’ (self) ya da *zihin* (intelligence) olarak adlandırılabilir. Bu iki kavram birbirine bağımlı olarak karşılaştırılmıştır. ... her bilimede bu ikisinin karşılıklı olarak buluşması ya da çakışması zorunludur, sorun bu çakışmanın açıklanmasıdır (Schelling, 1993, s. 5).

Bilmede bu iki yanın çakışması sorunundan yola çıkılsa da temel amaç merkezî bir rol oynayacak olan öznel ilkenin bulgulanmasıdır. Transandantal idealizm dizgesinin bu birlikli yapısı, ilk ilkenin koşulsuzluğu içinde hâkim bir unsur olarak dizgedeki temel işlevi sağlamaktadır. İdealizm genel anlamda gerçekliğin doğasının yalın bir şekilde zihinsel ya da tinsel olduğunu iddia ederken; transandantal idealizm zihin (“ben”in) ile doğanın, özne ile nesnenin transandantal birliğinin bilginin bir koşulu olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu birlikli yapının sergilenmesi adına Schelling bilgedeki iki unsurdan birisine öncelik verildiği takdirde diğer unsura ulaşılması gerekeceğini düşünür (1993, s. 7). Aslında birbirinin tamamlayıcısı olan bu iki bilimin ortaya konulması ve birbiri içinde eritilmesi görevinin gerçekleştirilmesi, aynı zamanda bir başlangıç sorununun her zaman için söz konusu edilmek zorunda olduğunu da göstermektedir.

Bu bağlamda sorunun tarihsel zemini düşünülecek olursa, Kant’ın kritik felsefesinde anlama yetisi aracılığıyla deneyimin nesnelere olan fenomenal alanla kendinde-şey alanını birbirinden ayırması, Schelling’in öznel ve nesnel olanı, zihin ve doğayı birleştirme düşüncesini, bir bakıma Kant’ın keskin bir şekilde böldüğü iki dünyayı birleştirme projesini tetiklemiştir. Dolayısıyla bilinmeyen bir kendinde-şey düşüncesinin yol açtığı Kantçı ontolojik kuşkuculuk Fichte, Schelling ve Hegel’in felsefelerini yönlendirmiş ve Alman idealizminde bunu aşmaya dönük bir hedef oluşturmuştur (Limnatis, 2008, s. 43). Ayrıca söz konusu ikiliği aşmak açısından başlangıç ilkesinin önemli bir işlevi vardır. Bu doğrultuda başlangıç ilkesinin Fichte’de “Ben’in kendisini mutlak olarak koyması” şeklinde sunulması yine transandantal felsefede tek taraflı bir öznelliği örneklendirmektedir. Fichte birbirine karşı olan Kantçı kritik felsefe ve Spinozacı felsefeyi iki tutarlı dizge olarak sınıflandırmış olsa da ikisinin de ilk ilkeyi bulgulamanın eşiğinde kaldığını ve başarılı olamadıklarını söylemiştir (Schnell, 2021, s. 90). Fichte transandantal felsefeyi Kantçı düalizmi reddederek savunmuş, Ben’in özdeşliğini vurgulayarak özneyi öne çıkarmıştır; ancak Schelling dizgesinde transandantal olanı içkin olanla tamamlayarak Fichteci özne-nesne özdeşliğini tersine çevirip özdeşliği gerçek nesne olan doğa ile ilişkili kurmuştur. Ve özdeşliği doğal gerçekliğin içinden kurulan Mutlak’ın yapılanması şeklinde betimler (Limnatis, 2008, s. 127). Bu açıdan transandantal idealist bir dizgenin nesnellığe de yer açacak şekilde koşulsuz bir ilk ilkeyi başlangıç ilkesi olarak bulgulama çabası Schelling’de görülmektedir. Schelling de dizgesinin ilkesine ilişkin koşulsuzluk fikrini ortaya koyarken Kantçı farklı türden koşullama türlerini ihmal etmiş olsa da Kant’tan etki almıştır. Felsefesinin ilk başlangıç ilkesinin koşulsuz olması gerektiği iddiası Kant’la koşutluk gösterir (Watkins, 2014, s. 12). Ancak Kant’tan farklı olarak Schelling özellikle farklı türden koşullama ilişkilerinin tümünden metafiziksel olarak önce gelen ilk temel ilkeyi belirlemeye odaklanmıştır denilebilir ve ilke hem biçim hem içerik olarak koşulsuz olmalıdır; buna göre koşulsuz olan bağımsız ve mutlak olandır (Watkins, 2014, s. 30-31).

Başlangıç ilkesinin koşulsuz olmasına ilişkin Schelling’in erken düşüncesinde de yani *Dizge*’den önce, kritik belirlemeler söz konusudur. Diğer bilgiler yoluyla ulaşılacak bilgilerin koşullu olduğunu, böylece bilgi zincirinde bir koşullu bilgiden diğerine geçileceğini ve bunun stabil olmayan bir şekilde *ad infinitum* yol açacağını ifade eder. Dolayısıyla tüm diğer bilgilerin dayanacağı nihai bir nokta ve koşullu olanların karşıtı bir koşulsuzluk ilkesi var

olmalıdır (Schelling, 1980, s. 72). Felsefenin bir bilim olarak düşünüldüğü yerde koşulsuz olan nihai bir ilke zorunludur. Schelling bu noktada ilkenin özne ve nesne ikiliğinde nasıl koyulması gerektiğini belirler. “Özne ancak bir nesne ile düşünülebilir ve nesne de bir özne ile, ikisi de karşılıklı olarak koşullandığından her ikisi de koşulsuz olanı içeremez” (1980, s. 74). Bu durumda hem öznenin hem de nesnenin koşulsuzluk için çıkış noktası yapılması başarısızlığa uğrayacaktır. Schelling koşulsuzun asla bir nesne olmayan *mutlak Ben*’de bulunması gerektiğini düşünür. Kendisi yoluyla kendisini koyan bir *Ben* çıkış noktası olmalıdır. Schelling’e göre mutlak ben ile karşıtlık içinde koyulmayan bir Ben-olmayan kendi içinde çelişkili olan bir dogmatizmdir. Ben-olmayan’ın herhangi bir Ben’den önce koyulması olarak dogmatizmin ilkesi, koşulsuz olanı sağlayamaz. Bu açıdan düşünür Spinoza’nın dizgesini kusursuz bir dogmatizm olarak görmekte ve dizgesinde Ben-olmayan olarak mutlak bir nesne koyduğunu söyleyerek eleştirmektedir (1980, s. 78). Dolayısıyla Schelling Alman idealizminin başat tüm düşünürlerinin yaptığı gibi Spinoza’yla olan hesaplaşmasını bu çerçevede gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda eğer doğa, yani nesnel olana öncelik verilirse, nesnel olan ile çakışması gereken öznel olanın ona nasıl eklendiği sorusu, eğer öznel olana öncelik verilirse nesnel olanın ona nasıl ekleneceği sorusu yanıtlanmak durumundadır. Ancak Schelling için bu iki sorunun ve gerektirdiği yanıtların bir ve aynı dizge içinde yanıtlanması olanaklı olmalıdır. Doğa felsefesi ile transandantal felsefe, bir ve aynı bütünlüklü dizge içinde felsefenin (transandantal idealizm dizgesinin) zorunlu iki temel bilimidir. Dolayısıyla bilme birbirine bağımlı olarak varsayılması gereken ve birinin diğerini gerektirdiği iki unsura sahip ise, bu iki bilim birbirini zorunlu olarak gerektirecektir. “Zorunlu olarak *iki* bilim olmalıdır ve bir kutuptan başlayıp da diğerine ulaşmamak olanaklı değildir” (1993, s. 6).

Bu doğrultuda doğa bilimi, nesnel olandan öznel olana, yani zihinsel olana geçme eğilimi göstermektedir ve tamamlanmış bir doğa bilimi, doğa yasalarının sezmenin ve düşünmenin yasalarına tinselleştirilmesi olarak açıklanır. Doğanın en yüksek amacı da kendisinin kendisine bir nesne olması olmaktadır. Bu yolla Schelling Spinozacı tözsel monizm anlayışına ve doğanın ve var olan her şeyin bilinçten, yani öznel olandan yoksun olarak tasarılanmasına eleştiri getirmektedir. Spinoza’dan bir natüralist olarak görülmesi bir yana, radikal monizmi de realizmin en yüksek formu olarak görülmektedir ve Schelling’in Spinoza’yı takip etmeyi bırakmasının asıl nedeni de budur (Norris, 2022, s. 6). Schelling’e göre ancak doğa biliminin öznel olana geçme eğilimi yoluyla doğaya zihnin (öznel olanın) eklenebileceği düşüncesi anlamlı kılınabilir ve doğa bilimi bir doğa felsefesi olur (1993, s. 6). Bu yüzden doğanın içinden doğayı tasarımıyacak bir şeyin türetilmesi, öznel olanı içeren organik bir doğa anlayışını gerekli kılmaktadır. Bu yolla Schelling doğayı, kendini durmaksızın açan ve üreten organik bir bütünlük olarak kavramaktadır (Soykan, 2006a, s. 11).

Transandantal idealizm dizgesine göre birbirlerini bağımlı olarak varsayan ve biri diğerini gerektiren iki kutup, biri ortadan kalkınca diğeri de ortadan kalkacak kadar birbirlerine yakın, hatta özdeşdir. Schelling’in bütünlüklü bir dizge oluşturma girişiminde bu özdeşlik anlayışı, “aynı”nın farklı boyutları olarak ideal ve real olanın birliğini ve tamamlayıcılığını göstermektedir. İdeal olan ve real olan birbiri içine geçmiştir. Kendine özgü metafiziksel bir çerçeve olarak ideal-realizm, Spinoza’nın monizmindeki yalın özdeşlikle karşıtlık oluşturarak mutlak bir özdeşlik iddia etmektedir (Norris, 2022, s. 4). İdealizm ile realizmi birbirine bağlayarak farklılıklarını da koruyan ideal-realizm Schelling’in özdeşlik felsefesinde mutlak bir özdeşlik anlayışı sunar. Bu anlamda transandantal felsefe de zihinden doğayı türetmektedir. Bunu ilksel ve mutlak olarak öznel olandan nesnel olanı çıkararak yapar. Realizm ve idealizm karşıtlığı bu yolla felsefenin iki olanaklı bölümü olarak doğa felsefesi ve transandantal felsefenin birliğinde birbirinin içinde eritilmektedir. Yani doğa felsefesine paralel olarak

transandantal felsefe de öznel olanın nesnel kılınmasını, kendisini gerçekleştirmesini söz konusu etmektedir. Sonuç olarak dizge içinde öznel olanla nesnel olanın transandantal birliği, en yüksek ilke olarak özbilinçte verilmekte ve olanaklı olmaktadır. Çünkü özne olan yine bilince getirilerek nesnel kılınmaktadır. Öznenin kendisi nesnel bir şey olarak sunulmaktadır. Böylece bilgi, bu çakışma içinde hem öznel olanı hem de nesnel olanı içermektedir.

Dolayısıyla diğer bütün kesinliklerin dolayımınaacağı bir kesinlik, felsefenin bu ilk ilkesinde içerilmelidir. Bilme ancak kendi ilkesine geri döndüğü takdirde tamamlanmış sayılabilir. “Transandantal felsefe bu *özdeşliği* gösterebildiği ölçüde tamamlanabilir ve bu onun tüm sorununun –*kendi ilkesinde* ‘ben’ en yüksek çözümdür” (Schelling, 1993, s. 12). Bu açıdan transandantal idealizm dizgesinde olgusalılık bilgi için ilkede (özbilinçte) kurulmakta ve bu ilke mutlak bir özne olarak konumlandırılmaktadır. “Ben” kendi kendine nesne olarak, nesnel olanın da açığa çıkarılabileceği nesnel-olmayan bir ilke olarak genelliği içinde özbilincin ediminde verilir. “Ben” tüm bilme dizgesi için özbilincin salt edimi olarak ‘ben’dir. Birlik ancak böyle bir ilkede korunabilir ve bu yolla nesne ile kavramı, şey ile tasarımı kökensel, mutlak ve dolaysız olarak bir ve aynıdır (1993, s. 23). Sonuç olarak transandantal idealizm dizgesinin, yani Schelling’e göre felsefenin başlangıcında tek bir yüksek ilke vardır.

Başlangıç İlkesi ve Bilme

Özne ve nesnenin mutlak öznedeki, yani en yüksek koşulsuz ilkede özdeş olmasıyla, varlık (nesne) ve tasarımı çakışabilir ve bilme olanaklı olur. “Özne ve nesnenin dolaysız özdeşliği, yalnızca *tasarımlananın* aynı zamanda *tasarımlayan* ve *sezilenin* aynı zamanda *sezen* olduğu yerde var olabilir. Ancak tasarımılayan ve tasarımılananın özdeşliği sadece *özbilinç*’te meydana gelir” (Schelling, 1993, s. 24). Sonuçta aranan ilke, kendisini biçim ve içeriğin birliği olarak kuran özbilinç’te bulunmuştur (Watson, 1992, s. 71). Bu Schelling felsefesinde dizgenin kurucu başlangıç noktasıdır. Bilme yani başlangıç ilkesi olarak alan bu idealist felsefede kendinin bilinci, ben’in bilinci olarak özbilinç; mutlak başlangıç noktasıdır. Bu nokta nesnellüğün de temellendirilmesini gerektirdiğinden aynı zamanda mutlak bir öznedir ve bir bakıma mutlaklığı içinde nesnel bir öznel olandır denilebilir. Aynı zamanda bu ilke, transandantal idealizm dizgesi için dolaysız ve doğrudan bir ilke olmak zorundadır. Varlığın mutlak bir ilkesi değil, bilginin mutlak ve en yüksek ilkesi olmalıdır. İşte Schelling’e göre bu ilksel bilgi, kendimize ilişkin bilgi, yani özbilinçtir (1993, s. 16) ve bu ilke ilkselliği açısından bir başlangıç sağlayan ilkenin kendisidir. Kendisinden başka bir şeye bağımlı olmayan anlamında bir koşulsuzluk olarak felsefenin ilk temel ilkesinin konusu bu anlamda *Ben* olacaktır. *Ben*’in koşulsuzca kendi kendisini koyması, “*Ben Ben’im*” olarak en yüksek ilke şeklinde kendisini gösterir (Watkins, 2014, s. 20). Bu özbilinç temelde duran, her şeyin kendisine eklendiği ve kendisi için bir kanıt gerektirmeyen ve bir bilme biçimi olarak sabit bir noktadır (Schelling, *System* 15-16). Bu başlangıç ilkesi tektir, çünkü birden çok olduğu takdirde birbirinden bağımsız dizgelerden söz etmek gerekecektir (Watson, 1992, s. 106). Oysa bu tek ve en yüksek ilke, diğerlerinin kendisinden türetileceği ve bütünlüğü içinde tek bir dizgenin ilkesidir. Bütün bir bilginin biliminin dolaysız ilkesi olarak iş görür. Böylece özbilincin ilke olarak konmasıyla hem neden hem etki hem özne hem (kendisine) nesne olan mutlaklık da konmuş olur.

Bu noktada gerçek felsefenin başlangıç ilkesi olan bilincin öz-etkinliğini tanımak ve yalnızca bu öz-etkinliğe referans yoluyla gerçek varlığın (olgusallığın) bilgisinin deneyiminin açıklanabileceğini görmek gerekmektedir (Watson, 1992, s. 102). Kendisini kendisine nesne yapan bilincin bu öz-etkinliği olarak özbilincin salt etkinliği, empirik bilinçten ve belirli bir bireysel bilinçten tamamıyla farklıdır. Empirik bilinçte nesne edinilen şey bilincin kendi etkinliği değildir; burada bilinç (empirik bilinç), iç ya da dış dünyanın sürekli olarak değişen öznel-olmayan nesnelere yönelmiştir. Kendi dışına ve kendisi olmayan bir nesneye giden,

kendi üzerine geri yansımayan bir edim söz konusudur. Aynı şekilde mutlaklığı içinde özbilinç (mutlak özne), bir kişinin bireysel bilinciyle de karıştırılmamalıdır; bu bilinçte de bireyin kendisini belirli bir karakter ve eğilime sahip olarak farklı karakter ve eğilimlere sahip diğer bireylerle karşılaştırması ve karşılaştırması yoluyla bir ayrımlar çoklusu içerilmektedir. Salt özbilinç ise kendi üzerine geri dönen mutlak bir salt edimdir (Watson, 1992, s. 106-107).

Bu eylem, işte bu kendi-kendine-gelme, kendi bilincine varma sürecinden başkası olamazdı; burada kendinin bilinci doğaldır ve bu edim, kendi bilincine ulaşmayla son bulur ve geriye sadece onun sonucu kalır. Kendinin bilincinde durakalan bu sırf sonuç, işte dış dünyadır ve işte bu yüzden dolayı Ben, dış dünyanın bilincine Ben tarafından yaratılmış olarak değil, sadece, dünyanın Ben ile birlikte aynı zamanda varolan olarak bilincine varır (Schelling, 2006, s. 516).

Schelling tarafından kendi üzerine geri dönen bir etkinlik olmanın anlamı, böylesi bir edim olarak ortaya konur. Kendinin bilincine varma edimi, bir nesneliliğin ve dünyanın da birlikte kurulması olarak betimlenmektedir. Dolayısıyla özbilincin bilgisi olan ilk ilke, transandantal filozofun kendisine öznel olanı nesne yapması yoluyla kendisinden hareket edilen mutlak bir edimdir. Bu anlamda da transandantal bilgi salt öznel olması bakımından bilginin bir bilgisi olmaktadır (Soykan, 2006b, s. 16). Bu durumda kaçınılmaz olarak başlangıç ilkesi olan özbilincin kanıtlanmaya, yani dolaylı kılınmasına ihtiyacı yoktur. İlke dolaysızlığında kendine dayanmakta ve kendinden açık olarak bilginin mutlak ilkesi olmaktadır. Tamamlanmış bir doğa felsefesinin de geldiği yer bu ilke olmaktadır. Tüm gerçekliğin (olgusalılığın) temelindeki şey olarak bu 'ben'in var olan her şey olması ve bilgisinin başka şeylerin bilgisine bağlı olmaması (Soykan, 2006a, s. 13), ilke ve başlangıç düşüncesi açısından kritik önemdedir. Koşullu bilgiler zincirinin sonunda kendisi başka bir bilgiyle elde edilemeyecek bir koşulsuz bilgi olarak *mutlak ben*'in varlığı, bütünlüklü bir dizgenin açılışının ilkesi olmaktadır. Dolaysızlığı içinde mantığın da varsaydığı bu ilke koşulsuzluğunda genel olarak bilme için bir temeldir ve bu anlayış bilginin gerekçelendirilmesinde artık gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymayan kendinden-açık bir zeminin varlığını öne süren bir temeli ortaya koyar.

Schelling için aynı zamanda bu bilgi, koşulsuzluğu içinde kendisini anlaksal sezgide veren bir edim olmaktadır. Mutlak özbilincin edimi, özne-nesne özdeşliğinde kendini koyan ve bireysel değil, evrensel bir mutlağın edimidir. Mutlak özbilincin bu kökensel edimi kendi doğasının bir sonucudur ve koşulsuz özgür ediminde koşulsuz olarak kendisini sınırlandırır, yani kendisini nesnelleştirir. Anlaksal sezgi de özbilincin kendi üretimini kendisine nesne yaptığı zorunluluğun ve özgürlüğün eşzamanlı bir edimi olarak kendisini göstermektedir (Goudeli, 2002, s. 148-149). Özne ve nesnenin özdeşliği düşüncesi bu doğrultuda anlaşılmalıdır ve Schelling'in ideal-realizm dediği (1993, s. 41) transandantal idealizm dizgesinin bu anlamda realizmi ve idealizmi eşzamanlı olarak kurduğu söylenebilir. Bir bakıma öznenin akıl olarak kendini sınırlandırması kendisinin koşulsuzluğunu ve kökenselliğini gösterirken, özünü kendisinin dışında bulabilmesi de özbilincin doğa ile olan karşılıklı ilişkisini göstermektedir (Sturma, 2000, s. 228).

Schelling'in Gerçek Başlangıcı

Özbilincin bilgisi olarak başlangıç ilkesinin bu şekilde bulgulanmasında Schelling, Kant'ın özne ile nesnenin ayrıldığı kritisizminin karşısında, ilk planda Spinoza'nın monizmi yanında yer alır. Çünkü Kantçı fenomen ve numen ayrımı her türlü monizmin savunulmasını olanaksız hale getirmektedir. Bu bakımdan Schelling düşüncenin ve maddenin varlığının ayrılamaz bir zeminde savunulabileceğini iddia ederek, Kartezyen dualizmin de karşısında yer alarak, bu açıdan Spinoza'ya yakın bir pozisyon almıştır (Bowie, 1993, s. 16). Ayrıca Schelling kendi dizgesinin en çok da Spinozacılık ve idealizm ile karşılaştırıp ilişkilendirmiştir, ancak onun özdeşlik felsefesi Spinoza'nın metafiziğinin kritiği yapılarak oluşturulmuştur (Norris, 2022, s. 92). Spinoza'nın Descartes'a yaptığı eleştirilere benzer şekilde, Spinoza'nın paralelizm

düşüncesi transandantal idealizm dizgesinde geliştirilmektedir. Spinoza bir paralellikten söz etmiş olsa bile uzam ve düşünmeyi birbiriyle ilişkisi olmaksızın yüklem kategorisinde ayırmıştır ve yüklemelerin bu ikiliğinin tözden aldıkları çıkışı açıklamaksızın bırakmıştır (Schelling, 1994, s. 68). Schelling ise “ikilikteki kökensel özdeşlik”in özne-nesne kavramında temellenebileceğini ve bunun özbilinçte kendisini gösterdiğini iddia eder. Ve bu Schelling’e göre anlaksal sezginin kökensel sentetik edimiyle olanaklı olmaktadır (Schelling, *System* 29-30). Yani özbilincin edimi yoluyla özne ve nesne olarak ‘ben’in kendi içindeki birliği ne öznel olanın ne de nesnel olanın feda edilmesini gerektirmektedir.

Bu yüzden Schelling Spinoza’nın dogmatizminde (realizm), öznenin mutlak tözde (mutlak nesnede) tamamen yitirildiğini düşünür. Schelling’e göre nesne ile kökence bir olan özne, Spinoza felsefesinde eksiktir (Soykan, *Kuram-Eylem Birliği* 12-15). Bu bağlamda Schelling nesneliliğin ilksel koşulu olarak öznel olanın ortaya konulmasının gerektiğini iddia eden bir düşünce ile Spinoza’dan kendisini ayırır. O halde Schelling’in felsefi girişiminin, Fichte’nin kendisinin spontan nedeni olan ‘ben’i ile Spinoza’nın yine kendisinin nedeni (causa sui) olan Tanrı’sını uyuşturmak olduğu söylenebilir (Schelling, 1994, s. 6-7). Çünkü bir yanda nesnel dünyasının yapılandırılmasında öznenin önceliğini söz konusu eden bir idealist kutup, diğer yanda ise özü varoluşunu içeren ve kendisinin nedeni olan bir tanrı (ya da doğa) düşüncesine dayandırılan monist ve realist (dogmatik) bir kutup vardır (Bowie, 1993, s. 15). İşte Schelling’in dizgesinde koşulsuz bir ilke olarak özbilincin konmasıyla hem neden hem etki hem özne hem (kendisine) nesne olan mutlak’ın da konmuş olması, bu anlamda Spinoza’nın eksik bırakmış olduğu özneliliğin ve özgürlüğün bir öne çıkarılışdır.

Bu noktada Spinoza’nın dizgesinde Tanrı ve töz anlayışını *Törebilim*’de ortaya konulduğu biçimiyle ayrıntılandırmak gerekmektedir. *Törebilim*’in birinci bölümünde altıncı tanım, Tanrı’nın doğru bir tanımı olarak verilir. “Tanrı ile saltık olarak sonsuz varlığı, eş deyişle, her biri bengi ve sonsuz özü anlatan sonsuz yüklemden oluşan tözü anlıyorum.” Burada elbette ki Spinoza’nın töz ve yüklem tanımları da büyük önem taşır. Töz, kendinde olan ve kendisi yoluyla kavranabilen, yani kavramı bir başka şeyin onu oluşturması gereken kavramına gereksinmeyendir. Yüklem (attributum) ise, anlağın tözde onun özünü oluşturuyor olarak algıladığı şeydir, yani tözün özünün ifadeleridir (*Törebilim*, I. Böl., 3-4. Tanım).

Töz tanımına dayalı olarak, salt kendisi yoluyla bilinebilenin dışsal bir nedeni de olamayacağından, töz aynı zamanda ontolojik boyutta da kendinin nedenidir. Yani özü varoluş içerir ya da varolmadıkça doğası kavranamaz (*Törebilim*, 1. Böl., 1. Tanım). Bu anlamda sonsuz ve bengi olan töz Tanrı’dır ve Tanrı’nın varoluş ve özü bir ve aynıdır (*Törebilim*, 1. Böl., 20. Önerme). Spinoza’ya göre bunun dışındaki tüm şeyler, kendi kendisinde değil, başka bir şeyde var olan ve ancak o başka şey yardımıyla kavranabilen şeylerdir, yani kiplerdir (modus). Kipler de tözün değişikleridir. Dolayısıyla Spinoza dizgesinde tözden (mutlak nesneden) başka hiçbir şeyin gerçek varlığı yoktur denilebilir. Yani Spinoza’nın dizgesinde “sonlu şeylerin doğrulukları yoktur, yalnızca sonsuz töz, yani tanrı’nın gerçek varlığı vardır, şeylerin değil” (Schelling, 1994, s. 72). Bu bakımdan Spinoza’nın tözü özneliliği barındırmamaktadır. Spinoza dizgesini kendinin nedeni olan mutlak bir nesne ile başlattığından, temelde varlık durmaktadır. Neden ve etki zincirinin tanrı ya da doğa olan mutlak tözde (kendinin nedeni) sonlandırılması gerekmektedir. Tek gerçeklik olarak bu yekpare tözselliği ortaya koyması bağlamında sanki Spinoza’da bir başlangıç da yok gibi görünmektedir. Her şey olmuş bitmiş yekpare bir bütün gibidir ve töz bütün sistemi kuşattığı halde, özneliliğin yitirildiği bu geometrik dizge süreç düşüncesine de kendini kapatmış olur. Kendinin nedeni olanın mutlak doğasından kaynaklanan zorunluluğu takip eden bir determinizm buna izin vermemektedir.

Bu çerçevede Spinoza’nın töz tanımı ve töze ilişkin belirlemeleri düşünüldüğünde, bunların Schelling’in kendi mutlak Ben düşüncesine karşılık geldiği ve düşünürün

transandantal idealist dizgesini kurarken Spinoza'dan aldığı etkiyi böyle dönüştürdüğü söylenebilir. Ayrıca Schelling'in *Dizge*'si özne ve nesne arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir biçimde işlerken nesnenin de hakkının verilmesiyle Fichteci etkiden farklılaşmış olsa da, hem Ben'in kendisiyle olan Fichteci öznel özdeşliğini içermekte hem de mutlak bir başlangıç ilkesiyle ayakta durmaktadır. Bu başlangıç transandantal bir duruş noktasından doğa'nın yorumlanmasıyla doğa'nın yeniden canlandırılması olarak Ben'den çıkan bir başlangıçtır (Limnatis, 2008, s. 128). Dolayısıyla Schelling kritik bir gerilimi, doğa felsefesi kavrayışı ile Fichteci Ben kavrayışını kendi özgün yaklaşımı içinde döneminin idealist ve romantik anlayışlarını birleştirerek çözmeye çalışmıştır (Bowie, 1993, s. 45).

Sonuç

Schelling transandantal idealizm dizgesi yaklaşımında, dizgenin başlatıcısı olan bir yüksek ve ilk ilke olması gerektiğini ortaya koymuştur. Gerçek ve eksiksiz bir dizgeyi kurmayı hedefleyen filozof, bu dizgeyi transandantal idealizm olarak sunmakta ve dizgenin ilkesini betimlemektedir. Ona göre her ne kadar tutarlı bir dogmatizm yalnızca Spinozacılıkta söz konusu olabilse de (1993, s. 17), doğa bilimine dönüşen bu dizge tamamlanmışlığını yine ancak transandantal idealizmin ilkesinde bulabilir. Aksi takdirde dünyanın bilinçte kendisini göstermesinin yanıtı Spinoza tarafından karanlıkta bırakılmış olduğundan bir indirgemeciliğe yol açılmış olacaktır. Bu bakımdan Schelling Spinoza'ya karşı olarak temelin bir nesne olamayacağını, her durumda başlangıcın bir öznel olandan yapılabileceğini savunur. Spinoza'da töz tam anlamıyla hareketsiz, ölü bir nesnel varlıktır. Schelling'e göre kendi varlığında yitirilen bu nesnellik kendisini yükseltmeyi ve varlığını özgürce nesne edinebilmeyi başaramaz. Sonuçta Schelling, Spinozacı dizgeyi bir zorunluluk dizgesi olarak gelişmemiş ve eksik olarak eleştirmektedir (1994, s. 75).

Yine de Spinoza'nın yüklem (attributum) tanımında ise, öznelğin örtük olarak bulunduğu, yalnız işlenmeden bırakıldığı düşünülebilir. Çünkü anlağın tözde onun özünü oluşturuyor olarak algıladığı şey, yani tözün özünün ifadeleri olarak yüklem; bir şekilde tözün ayrılaşmasını ve bir öznel olanın dizgeyi nesnelleştirebileceği düşüncesini içeriyor olarak görülebilir. Ancak Spinoza bu hamleyi yapmamıştır. Schelling'e göre ise bu noktada dizgenin öznel olandan, zihinden yola çıkılarak kurulması kaçınılmaz görünmektedir. İşte Schelling buradan yola çıkarak, yine kendi içinde kalarak ayrılaşmayı da sağlayabilecek olan bir başlangıç ilkesinin öznel bir unsur olarak özbilinç olması gerektiğini ortaya koyar. Aynı zamanda Schelling, Fichte'den de farklı olarak ilkede karşıtının da koyularak nesnelligi de kuran bir dizge oluşturmaktadır. Yani özbilincin kendisine nesne olması yoluyla, "ben" zaten nesnel olarak konumlandırılmış olur. Aynı zamanda Kant'ın düalizminden de kendinde-şey fikrini karşısına alıp birlikli bir dizge kurarak ayırır.

Transandantal idealizm dizgesinin ilkesi bu anlamda 'ben'in üretici etkinliği yoluyla öznel ve nesnel olanın, ideal ve real olanın birliğini sağlamaktadır. Sonuç olarak transandantal idealizm dizgesinde bilginin en yüksek ilkesi olarak özbilinç, ideal ve real olanı olumlayarak öznel ideal ile nesnel real olanı (olgusallığı) birleştirmektedir. Bu anlamda başlangıç son, son da başlangıç olarak düşünülebilir ve Schelling bağlamında felsefede başlangıç sorunu süreç düşüncesinin de işlenmesiyle sonlandırma sorunuyla bir ve aynı olarak kendisini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aristoteles, (1996). *Metafizik*. (Arslan, A. Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
Bowie, A. (1993). *Schelling and modern european philosophy: An introduction*. London and New York: Routledge.

-
- Goudeli, K. (2002). *Challenges to German Idealism: Schelling, Fichte and Kant*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Limnatis, N. G. (2008). *German Idealism and the problem of knowledge: Kant, Fichte, Schelling, and Hegel*. Springer.
- Norris, B. (2022). *Schelling and Spinoza: realism, idealism, and the absolute*. Albany: Suny Press.
- Schelling, F. W. J. (1980). Of the I as principle of philosophy, or on the unconditional in human knowledge. Translation and Commentary by Fritz Marti, *The Unconditional in Human Knowledge: Four early Essays*. (s. 59-149). London: Associated University Press.
- Schelling, F. W. J. (1993). *System of transcendental idealism (1800)*. Translated by Peter Heath, Third Printing, Charlottesville: University Press of Virginia.
- Schelling, F. W. J. (1994). *On the history of modern philosophy*. Translation, Introduction, and Notes by Andrew Bowie, Cambridge University Press.
- Schelling, F. W. J. (2006). Kant – Fichte. (Kılıçaslan, E. A. ve Ateşoğlu, G. Ed.). *Alman İdealizmi I, Fichte* (s. 498-521). (İrgat, A. Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Schnell, A. (2021). Why is the first principle of the Grundlageder gesamten Wissenschaftslehre foundational for Fichte's entire Wissenschaftslehre? Edited by David Wood, *The Enigma of Fichte's First Principles*, (s. 79-93). Leiden-Boston: Brill.
- Soykan, Ö. N. (2006a). *Schelling: Yaşamı felsefesi yapıtları*. İstanbul: MVT Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2006b). *Kuram-Eylem birliği olarak sanat: Schelling felsefesinde bir araştırma*. İstanbul: MVT Yayınları.
- Spinoza, B. (2000). *Törebilim*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Sturma, D. (2007). The Nature of subjectivity: The critical and systematic function of Schelling's philosophy of nature. Edited by Sally Sedgwick, *The Reception of Kant's Critical Philosophy: Fichte, Schelling, and Hegel*, (s. 216-231). Cambridge: Cambridge University Press.
- Watkins, E. (2014). The Early Schelling on the Unconditioned. Edited by Lara Ostaric, *Interpreting Schelling: Critical Essays*, (s. 10-31). Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, J. (1992). *Schelling's transcendental idealism: A critical exposition*. Bristol: Thoemmes Press.
-